

**Social Aspects
of Reconstruction
of Old Industrial Regions
in Europe**

Prace Naukowe
Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 1722

Social Aspects of Reconstruction of Old Industrial Regions in Europe

Kazimiera Wódz, editor

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 1998

Editor of the Series: Sociology
Marek S. Szczepański

Reviewers
Krzysztof Frysztacki
Marian Malikowski

Contents

Editor's Note	7
Od Redaktora	11
Vom Herausgeber	15
Old and New Industrial Regions in the Czech Republic <i>Jiří Musil</i>	19
Social Factors of Unemployment Growth in Industrialized Regions in the Czech Republic <i>Tomáš Sirovátka</i>	30
Old Industrial Areas in Reunified Germany – Processes of Old and New Adjustments in Times of Transformation and Globalization <i>Wendelin Strubelt</i>	56
Structural Change and Social Splitting in the Ruhr Area <i>Thomas Rommelspacher</i>	80
Revitalization Strategies of Cities in the Ruhr Area <i>Jürgen Friedrichs and Rolf Küppers</i>	86
Land <i>versus</i> People – The Urban Process in the Reconstruction of Industrial Cities <i>David Byrne</i>	106
Social and Spatial Revitalization of Industrial Areas in British and Polish Cities <i>Sylvia Kaczmarek</i>	120
Economic Change and Everyday Life: Informal Aspects of Social Structural Change <i>Lydia Morris</i>	127
Problems of Coal-mining Industry Restructuring in Primorye <i>V. Mansourov and M. Chernysh</i>	147
Workers' Communities of Upper Silesia in the Face of Restructuring Process <i>Kazimiera Wódz</i>	162
Entrepreneurship and the Modernization of an Old Industrial Region: The Case of the Katowice Voivodship, Poland <i>Adrian Cybula</i>	205

Social Capital and the Adaptation to Systemic Changes: The Case of the Katowice Voivodship, Poland	<i>Adrian Cybula</i> and <i>Marek S. Szczepański</i>	215
Concentration of Poverty in Polish Large City: The Example of Łódź	<i>Wielislawa Warzywoda-Kruszyńska</i> and <i>Jolanta Grotowska-Leder</i>	223
Social Integration and the Reduction of Poverty: New Dilemmas in the East-Central Europe	<i>Julia Szalai</i>	236
Slovak Society at the Threshold of the 5th Year of the Slovak Republic's Existence	<i>Ján Bunčák</i> and <i>Eva Laiferová</i>	241
Streszczenie		247
Zusammenfassung		249

Editor's Note

In September 1997 the 10th Nationwide Congress of the Polish Sociological Association, under the caption "Silesia – Poland – Europe. Society in Transition in Local and Global Perspective" was held in Katowice. This volume contains texts of the papers delivered within the framework of one of the symposia of which the congress consisted, and which was devoted to the social aspects of the reconstruction of old industrial areas in Europe. Inclusion of this topic to the programme of the Congress appears fully justified if we bear in mind its location. The Province (Voivodship) of Katowice, or to be more precise: the Upper-Silesian Industrial Region (GOP) is a typical example of an old industrial region, whose future looks bleak indeed. The demands of the global market will, sooner or later, enforce substantial structural changes in the region. The course of those changes will largely depend upon the way in which their social costs will be distributed, but also upon whether and in what range public and private sectors will be urged to cooperate in the search for common solutions. That is the general conclusion that can be drawn from the discussions held during the two days of debates in Katowice. Specialists representing both parts of Europe undergoing unification, invited to take part in the symposium, had the chance to share the results of their studies concerning the old industrial regions; in case of representatives of Eastern Europe the presentations were, more often than not, preceded with some general reflections about the system transformations going on in their respective countries.

The first paper included in the volume is by Jiří Musil, the text is devoted to structural transformations of the traditional industrial regions in the Czech Republic. The author, on the basis of analysis of statistics as well as regional studies concerning the influence of systemic transformations after 1989 upon the social and spatial changes in the Czech Republic, draws a general conclusion that in his country, slowly yet consequently, the processes of deindustrialization take place, which coincide with reduction of employment and a prolonged crisis in some branches of industry. This is particularly true for Northern Bohemia, while down south, and in the west yet to a lesser degree, regions of growth consolidate, based upon

the traditional and new branches of industry. The domination of small and medium-sized towns in the settlement structure of the Czech Republic, as well as the comparatively modest number of huge industrial complexes is, in the opinion of the author, of substantial significance for absorbing the consequences of systemic changes which the Czech economy is subject to. A valuable and detail-providing supplement to the deliberations of J. Musil is the penetrating analysis of the segmentation of the labour market in the Czech Republic done by T. Sirovátka. The latter presents it both as a whole and in regions of traditional industrial activities, considering also the decisive factors accounting for marginalizing the low-skill labour force on the local labour markets. A substantial portion of the analyses carried out by T. Sirovátka finds its equivalents in the phenomena occurring in similar regions of Poland.

The next three papers, prepared by German researchers, depict the complex and diverse process of structural transformations of the old industrial regions in both the "old" and "new" *Länder* of the re-united Germany. W. Strubelt, when analysing the differences in the level of economic development in comparable, in terms of industrial structure, regions of Western and Eastern Germany, observes that largely those differences (disadvantageous for the eastern part of Germany) are reminiscent of the state of affairs preceding World War II. Economic problems facing the old industrial regions in the "new" *Länder* after the reunification are, to the mind of the author, a late echo of similar problems that challenged the western Lands some thirty to twenty years earlier. Looking at the current problems facing the old industrial regions one cannot, in the author's opinion, omit the historic dimension, along with the fact that economic development should be measured in terms of long cycles of growth and stagnation. This entails that it is impossible to foresee for sure today whether the now-prosperous southern Lands of (West) Germany will be able to keep up the existing tempo of development in the future. The author is of the opinion that even today some worrying signs could be identified, which stem from the ever steeper competition on the global labour market and the availability of cheap labour force both within Europe and outside it.

Two mutually complementary studies, by T. Rommelspacher and J. Friedrichs and R. Küppers, follow, both dealing with the Ruhr-Gebiet industrial region in which structural transformations due to the decline of heavy industry had started some 40 years ago. The paper by the former author comprises a description of the social consequences of those processes, while the two latter ones present the results of their studies upon the efficiency of revitalization strategies implemented in over the last twenty years in the towns of that region. Due to the structural similarities between the Upper-Silesian Industrial Region (GOP) and the Ruhr-Gebiet, the content of those papers is of particular significance. It appears from them, among others, that although in many cases serious doubts arise regarding the efficiency of revitalization activities undertaken by different towns (e.g. those meant to provide possibilities for creation new jobs for workers who are made redundant), relinquishing such activities could lead to their total degradation and fall.

A critical outlook on the British experiences in the field of revitalizing programmes for old industrial regions has been contained in the papers by D. Byrne and S. Kaczmarek. D. Byrne, on the basis of observation referring to the restructuring of the regions of traditional industries: South Yorkshire and Tyne and Wear, points out to the negative consequences of revitalization strategies which result in speeding up the deindustrialization processes and transformation of the former industrial zones and areas into centres of trade, commerce, services and luxury housing. The implementation of such projects, Byrne claims, leads to making the processes of social and spatial segregation more deep and acute, and to strengthening the marginalized position of those social groups which are economically weakest and whose qualifications are the lowest. Critical remarks addressed to similar examples of social and spatial revitalization of old industrial towns in Britain have been formulated in the paper by S. Kaczmarek, finally expressing the conviction that an integrated approach to that problem is necessary.

Another attitude to the social problems accompanying the economic restructuring of old industrial regions has been presented in the paper by L. Morris. Hers is an extensive report on the research done by her in the old shipyard centre of Hartlepool (North-East England). L. Morris points out the importance of informal social relations (family, friends, colleagues) in shaping the individual and family strategies for adjustment to structural changes at the labour market. The author states, among other things, that those informal social relations have a significant influence upon the efficiency of leaving unemployment, along with other, more objective factors, such as qualifications, solutions provided in the sphere of social policy or the situation at the labour market.

The four papers that follow, then, bring back the problems of collapsing mining regions. V. Mansourov and M. Chernysh depict the dramatic situation in the Workuta and Primorye coal basins, where miners have not been receiving their wages for months. The scale and concentration of problems connected with the collapsing mining industry are so big that the local authorities, trade unions and government agencies are unable to cope with. The authors believe that when restructuring is limited merely to closing down mines, a social outbreak may be inevitable.

K. Wódz has presented the results of research carried out among miners employed in coal-mines of the Katowice Province (Voivodship), which concerned their fears and anticipated reactions to changes brought about by the processes of economic restructuring. The author paints a group mental portrait of the profession studied, showing its internal differentiation due to cultural differences resulting from the regional origin of the people interviewed. A. Cybula, on the basis of his own and other people's research conducted in recent years in the Province of Katowice, has found out that entrepreneurship as an attitude predisposing for economic success in the market economy conditions has been observed in a comparatively scarce group of people, whereas further changes in this field would require a fundamental reconstruction of the education system, where technical and professional education on

elementary level only still dominates. A specific commentary to the results of empirical studies, presented in the papers of K. Wódz and A. Cybula, is the pondering upon the importance of social capital in the adaptation processes to systemic changes in the Province of Katowice, presented by A. Cybula and M. S. Szczepański.

Poverty as a result of deindustrialization processes and aftermath of the general systemic changes in the countries of Central and Eastern Europe has been the topic dealt with by W. Warzywoda-Kruszyńska and J. Grotowska-Leder, as well as J. Szalai. The illustration of the former topic mentioned has been provided by studies concerning the spatial concentration of poverty, conducted by the authors in the second largest Polish industrial town of Łódź. As regards the latter subject enumerated before, the empirical basis has been provided by observations of socio-economic trends in the countries of the former Eastern block, as well as the – dominating in those countries and not always so accurate, in the opinion of J. Szalai – explanations of the reasons for increasing poverty and the counteractive strategies proposed.

The volume is concluded with the paper by E. Laiferová and J. Bunčák who, reaching somewhat outside the main topics of the symposium, deal with an analysis of the differentiation processes in the Slovak society and their influence upon the processes of social disintegration and reintegration in that country.

As an organizer of the symposium I am aware of the fact that the written materials presented do no full justice to the actual atmosphere of the meeting, the level and quality of discussion there, both during the proceedings and in the lobby. I would like to thank the participants cordially for all that, hoping that this volume will be another step on the road to exchange experiences in research, as well as reflections upon the present day and future of the old industrial regions of united Europe.

Kazimiera Wódz

Od Redaktora

We wrześniu 1997 roku w Katowicach pod hasłem „Śląsk – Polska – Europa. Zmieniające się społeczeństwo w perspektywie lokalnej i globalnej” obradował X Ogólnopolski Zjazd Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Niniejszy tom zawiera teksty referatów wygłoszonych w ramach jednego z sympozjów zjazdowych, poświęconego społecznym aspektom rekonstrukcji starych regionów przemysłowych w Europie. Włączenie tej tematyki do programu Zjazdu ze względu na miejsce, w którym się odbywał, wydaje się całkowicie zrozumiałe. Województwo katowickie, a ściślej biorąc, Górnośląski Okręg Przemysłowy, stanowi typowy przykład starego regionu przemysłowego, którego przyszłość rysuje się w czarnych barwach. Prędzej czy później wymagania globalnego rynku wymuszą tu zasadnicze przekształcenia strukturalne. Ich przebieg w dużej mierze będzie zależeć od tego, w jaki sposób zostaną rozłożone społeczne koszty tych przekształceń, ale także od tego, czy i w jakim zakresie uda się zachęcić do współpracy w poszukiwaniach wspólnych rozwiązań sektor publiczny i prywatny. Taki generalny wniosek wypływa z dyskusji toczonyj w trakcie dwudniowych obrad w Katowicach. Zaproszeni do udziału w sympozjum specjaliści, reprezentujący obie części jednoczącej się Europy, mieli okazję zaprezentować wyniki swoich badań dotyczących starych regionów przemysłowych, poprzedzonych często, w wypadku przedstawicieli Europy Wschodniej, ogólną refleksją na temat przekształceń ustrojowych, jakie dokonują się aktualnie w ich krajach.

Tom otwiera Jiří Musil tekstem poświęconym aktualnym przekształceniom strukturalnym tradycyjnych regionów przemysłowych Republiki Czeskiej. Autor, opierając się na analizie danych statystycznych oraz badań regionalnych nad wpływem przeobrażeń ustrojowych po roku 1989 na przekształcenia społeczno-przestrzenne w Republice Czeskiej, dochodzi do generalnego wniosku, że w tym kraju wolno, acz konsekwentnie, dokonują się procesy deindustrializacji połączone z redukcją zatrudnienia i przedłużającym się kryzysem niektórych branż przemysłowych. Dotyczy to zwłaszcza północnych Czech, gdy tymczasem na południu, a także – w mniejszym stopniu – na zachodzie kraju formują się regiony wzrostu, oparte na dawnych i nowych dziedzinach przemysłu. Dominacja w strukturze osadniczej

Czech małych i średnich miast oraz stosunkowo niewielka liczba wielkich kompleksów przemysłowych ma – zdaniem autora – istotne znaczenie dla absorbowania skutków systemowych zmian czeskiej gospodarki. Cennym uzupełnieniem i uszczegółowieniem rozważań J. Musila jest przedstawiona przez T. Sirovátkę wnikliwa analiza segmentacji rynku pracy w Republice Czeskiej jako całości i w regionach tradycyjnego przemysłu, a także czynników decydujących o marginalizacji nisko wykwalifikowanej siły roboczej na lokalnych rynkach pracy. Wiele z przedstawionych przez T. Sirovátkę analiz ma swoje odpowiedniki w zjawiskach obserwowanych w podobnych regionach w Polsce.

Trzy kolejne opracowania, przygotowane przez badaczy niemieckich, ukazują złożony i niejednoznaczny w swej wymowie obraz przekształceń strukturalnych starych regionów przemysłowych w dawnych i nowych landach zjednoczonych Niemiec. W. Strubelt, analizując rozpiętości w poziomie rozwoju ekonomicznego w porównywalnych pod względem struktury przemysłu regionach Zachodnich i Wschodnich Niemiec, zauważa, że w znacznej mierze różnice te (na niekorzyść tych ostatnich) przypominają stan istniejący przed II wojną światową. Problemy ekonomiczne, przed którymi stanęły stare regiony przemysłowe nowych landów po zjednoczeniu, są – zdaniem autora – spóźnionym echem tych samych kwestii, z którymi landy zachodnie musiały się zmierzyć trzydzieści lub dwadzieścia lat temu. Patrząc na aktualne problemy, z którymi borykają się stare regiony przemysłowe, nie można – zdaniem autora – zapominać o wymiarze historycznym, o tym, że rozwój ekonomiczny powinien być mierzony długimi cyklami wzrostu i stagnacji. Oznacza to, iż nie da się dzisiaj przewidzieć z całkowitą pewnością, czy prosperujące dzisiaj południowe landy Niemiec (Zachodnich) utrzymają w przyszłości aktualne tempo rozwoju. Zdaniem autora, już można mówić o pewnych niepokojących sygnałach, wynikających z rosnącej konkurencyjności globalnych rynków pracy i dostępności zarówno w Europie, jak i poza nią, taniej siły roboczej.

Dwa komplementarne wobec siebie opracowania T. Rommelspachera oraz J. Friedrichsa i R. Küppersa dotyczą przemysłowego okręgu Ruhry, w którym procesy strukturalnych przekształceń, związanych z upadkiem przemysłu ciężkiego, rozpoczęły się prawie czterdzieści lat temu. W tekście pierwszego z wymienionych autorów znajdujemy opis społecznych skutków tych procesów, dwaj pozostali przedstawiają wyniki swoich badań nad skutecznością strategii rewitalizacyjnych, realizowanych przez ostatnie dwadzieścia lat w miastach tego regionu. Ze względu na strukturalne podobieństwo Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego i Zagłębia Ruhry refleksje przedstawione w tych tekstach mają szczególną wymowę. Wynika z nich między innymi, że choć w wielu wypadkach można mieć poważne wątpliwości co do efektywności działań rewitalizacyjnych podejmowanych przez poszczególne miasta (na przykład w odniesieniu do możliwości tworzenia nowych miejsc pracy dla zwalnianych z pracy robotników), to zaniechanie tych działań mogłoby doprowadzić do ich całkowitej degradacji i upadku.

Krytyczne spojrzenie na doświadczenia brytyjskie w dziedzinie programów rewitalizacji starych regionów przemysłowych przynoszą teksty D. Byrne'a i S. Kaczmarek. D. Byrne, opierając się na obserwacjach dotyczących restrukturyzacji dwóch regionów tradycyjnego przemysłu – South Yorkshire oraz Tyne and Wear, wskazuje na negatywne – jego zdaniem – skutki strategii rewitalizacyjnych, prowadzących do przyspieszenia procesów deindustrializacji i przekształcania dawnych przestrzeni przemysłowych w centra handlowo-usługowe, rozrywkowe, kulturalne, strefy luksusowego mieszkalnictwa. Realizacja tego rodzaju projektów – twierdzi Byrne – prowadzi do pogłębienia procesów segregacji społeczno-przestrzennej miast i utrwaleń marginalnej pozycji najsłabszych ekonomicznie, najniżej wykwalifikowanych grup społecznych. Krytyczne uwagi pod adresem podobnych przykładów społecznej i przestrzennej rewitalizacji starych miast przemysłowych w Wielkiej Brytanii formułuje w swoim artykule S. Kaczmarek, wyrażając na koniec przekonanie o potrzebie zintegrowanego podejścia do tego problemu.

Inne spojrzenie na społeczne problemy towarzyszące procesom restrukturyzacji ekonomicznej starych regionów przemysłowych przynosi artykuł L. Morris. Jest to obszerny raport z badań przeprowadzonych przez autorkę w dawnym ośrodku przemysłu okrętowego Hartlepool (Płn.-Wsch. Anglia). L. Morris zwraca uwagę na znaczenie nieformalnych relacji społecznych (rodzinnych, przyjacielskich, koleżeńskich) w kształtowaniu indywidualnych, rodzinnych strategii przystosowawczych do strukturalnych zmian na rynku pracy. Autorka stwierdza między innymi, że te właśnie nieformalne więzi społeczne mają oprócz innych, bardziej zobiektywizowanych czynników, takich jak: kwalifikacje, rozwiązania w zakresie polityki społecznej, sytuacja na rynku pracy, istotny wpływ na skuteczność wychodzenia z bezrobocia.

W kolejnych czterech artykułach powracają problemy upadających regionów górniczych. V. Mansourov i M. Chernysh przedstawiają dramatyczny obraz sytuacji w rejonie Workuty i Przymorza, gdzie górnicy od wielu miesięcy nie otrzymują wypłat za swoją pracę. Skala i natężenie problemów związanych z upadającym przemysłem wydobywczym jest tak wielka, że nie radzą sobie z nimi władze lokalne, związki zawodowe, agendy rządowe. Autorzy uważają, że restrukturyzacja ograniczona do zamykania kopalń doprowadzi do społecznego wybuchu.

W opracowaniu K. Wódcz przedstawiono wyniki badań wśród górników zatrudnionych w kopalniach województwa katowickiego, dotyczących ich obaw i przewidywanych reakcji na zmiany wywołane procesami restrukturyzacji ekonomicznej. Autorka kreśli zbiorowy portret mentalny badanej grupy zawodowej, ukazując jej wewnętrzne zróżnicowanie, które wynika z odmienności kulturowych, związanych z pochodzeniem regionalnym respondentów. A. Cybula, opierając się na wynikach własnych oraz cudzych badań socjologicznych, prowadzonych w ostatnich latach w województwie katowickim, stwierdza, że przedsiębiorczość jako postawa predestynująca do sukcesu ekonomicznego w warunkach gospodarki rynkowej występuje u stosunkowo niewielkiej grupy badanych, a dalsze zmiany w tej

dziedzinie wymagałyby gruntownej przebudowy systemu kształcenia, zdominowanego nadal przez szkolnictwo zawodowe. Swoistym komentarzem do przedstawionych w tekstach K. Wódz i A. Cybuli wyników badań empirycznych są refleksje nad znaczeniem kapitału społecznego w procesach adaptacji do zmian systemowych w województwie katowickim, przedstawione przez A. Cybulę i M. S. Szczepańskiego.

Ubóstwo, jako skutek procesów deindustrializacji oraz efekt ogólnych przeobrażeń systemowych w krajach Europy Centralnej i Wschodniej, to temat podjęty przez W. Warzywodę-Kruszyńską i J. Grotowską-Leder oraz J. Szalai. Ilustracją do pierwszego z wymienionych wyżej tematów są wyniki badań nad przestrzenną koncentracją ubóstwa, przeprowadzonych przez autorki w drugim co do wielkości mieście przemysłowym Polski – Łodzi. W wypadku drugiego tematu empiryczną podstawą rozważań stały się obserwacje trendów społeczno-ekonomicznych występujących w krajach byłego bloku wschodniego oraz dominujących w tych krajach, nie do końca trafnych – zdaniem J. Szalai – sposobów wyjaśniania przyczyn rosnącego ubóstwa i proponowanych strategii zaradczych.

Tom zamyka wychodzący nieco poza obszar tematyczny symposium tekst E. Laiferovej i J. Bunčáka, poświęcony analizie procesów różnicowania się społeczeństwa słowackiego i ich wpływu na procesy dezintegracji i reintegracji społecznej w tym kraju.

Jako organizator symposium mam świadomość, że przedstawiony w formie publikacji zapis, nie oddaje rzeczywistej atmosfery tego spotkania, poziomu i jakości dyskusji toczącej się zarówno w czasie obrad, jak i kularach. Za to wszystko składam wszystkim referentom i dyskutantom serdeczne podziękowania z nadzieją, że niniejszy tom będzie kolejnym krokiem na drodze ku wymianie doświadczeń badawczych i refleksji nad dniem dzisiejszym i przyszłością starych regionów przemysłowych zjednoczonej Europy.

Kazimiera Wódz

Vom Herausgeber

Im September 1997 tagte in Katowice unter dem Motto „Schlesien – Polen – Europa. Die sich verändernde Gesellschaft aus der lokalen und globalen Perspektive“ die 10. Polnische Konferenz der Polnischen Soziologischen Gesellschaft. Der vorliegende Band beinhaltet die Texte der im Rahmen eines der Tagungssymposien gehaltenen Referate, die die gesellschaftlichen Aspekte der Rekonstruktion der alten Industriegebiete in Europa betreffen. Das Einbeziehen dieser Thematik in das Programm der Konferenz ist in Bezug auf den Ort der Tagung selbstverständlich. Die Wojewodschaft Katowice, und genauer genommen das Oberschlesische Industriegebiet (GOP) ist Beispiel für ein typisches altes Industriegebiet, dessen Zukunft sich nicht als optimistisch bezeichnen läßt. Früher oder später erzwingen die Erfordernisse eines globalen Marktes grundsätzliche strukturelle Umwandlungen. Ihr Verlauf wird im großen Maße davon abhängen, wie die gesellschaftlichen Kosten dieser Umwandlungen verteilt werden, und auch davon, ob und inwiefern es gelingt, die staatlichen und die privaten Unternehmer zu bewegen, gemeinsame Lösungen zu finden. Das ist die Schlußfolgerung der während der zwei Symposiumstage in Katowice geführten Diskussion. Die zur Teilnahme an dem Symposium eingeladenen Fachleute aus beiden Teilen des sich vereinigenden Europas hatten die Gelegenheit die Ergebnisse ihrer Forschungen über die alten Industriegebiete darzustellen; den Referaten gingen sehr oft – im Falle der Vertreter Osteuropas – allgemeine Überlegungen über die sich gegenwärtig in ihren Ländern vollziehenden Systemumwandlungen voraus.

Den Band leitet der Text von J. Musíl ein, über die aktuellen strukturellen Umwandlungen der traditionellen Industriegebiete der Tschechischen Republik. Der Verfasser stützt sich auf die Analyse der statistischen Daten und der regionellen Untersuchungen über den Einfluß der Systemumwandlungen nach 1989 auf die gesellschaftlich – räumlichen Umwandlungen in der Tschechischen Republik, und kommt zum Schluß, daß in diesem Land, langsam aber konsequent, der Prozeß der Deindustrialisierung in Verbindung mit der Kürzung der Arbeitsplätze und einer andauernden Krise einiger Industriezweige stattfindet. Es betrifft vor allem die nördlichen Gebiete Tschechiens; im Süden dagegen und im beschränkten Maße im Westen des Landes

entstehen Regionen des Zuwachses, die auf den neuen und alten Industriezweigen basieren. Die Dominanz in der Ansiedlungsstruktur Tschechiens der kleinen und mittelgroßen Städte und eine relativ kleine Zahl großer Industriekomplexe hat – der Meinung des Verfassers nach – wesentliche Bedeutung für die Absorption der Folgen der Systemveränderungen der tschechischen Wirtschaft. Eine wertvolle Ergänzung und Detaillierung der Erörterungen von J. Musil ist die von T. Sirovátka dargestellte präzise Analyse der Segmentierung des Arbeitsmarktes in der Tschechischen Republik und in den Regionen der traditionellen Industrie wie auch der Faktoren, die über die Marginalisierung der nichtqualifizierten Arbeitskräfte auf dem lokalen Arbeitsmarkt entscheiden. Viele der von Sirovátka dargestellten Analysen finden ihre Entsprechungen in den in ähnlichen Regionen in Polen registrierten Phänomenen.

Die drei nächsten Referate wurden von deutschen Forschern vorbereitet und zeigen das komplizierte und in seiner Wirkung nicht eindeutige Bild der strukturellen Umwandlungen der alten Industriegebiete in den neuen und alten Ländern des vereinigten Deutschlands. W. Strubelt analysiert die Diskrepanzen der ökonomischen Entwicklung in vergleichbaren (wenn es um die Industriestruktur geht) Gebieten West- und Ostdeutschlands; dabei beobachtet er, daß diese Unterschiede im großen Maße (zum Nachteil der letzteren) an den Stand vor dem zweiten Weltkrieg erinnern. Die ökonomischen Probleme, vor die die alten Industriegebiete der neuen Länder nach der Vereinigung gestellt wurden, sind – der Meinung des Verfassers nach – Echo der gleichen Probleme, mit denen sich die westlichen Länder vor 20 oder 30 Jahren auseinandersetzen mußten. Registriert man die Probleme, die jetzt in den alten Industriegebieten auftreten, darf man – der Meinung des Verfassers nach – nicht den historischen Aspekt und die Tatsache, daß die ökonomische Entwicklung in langen Anwachs- und Stillstandzyklen gemessen werden sollte, vergessen. Es bedeutet, daß man heute nicht mehr mit Sicherheit voraussehen kann, ob die heute florierenden Südgebiete Westdeutschlands das heutige Entwicklungstempo auch in der Zukunft einhalten werden. Der Meinung des Verfassers nach kann man schon über einige beunruhigende Zeichen sprechen, die aus der wachsenden Konkurrenzfähigkeit des globalen Arbeitsmarktes und der Zugänglichkeit, sowohl in Europa als auch in anderen Weltteilen, billiger Arbeitskräfte resultieren.

Zwei sich ergänzende Bearbeitungen von T. Rommelspacher und J. Friedrichs sowie von R. Küppers betreffen das Ruhrgebiet, in dem die Prozesse der mit dem Untergang der Schwerindustrie verbundenen strukturellen Umwandlungen schon vor vierzig Jahren begannen. Im Referat des ersten der genannten Verfasser findet man die Beschreibung der gesellschaftlichen Folgen dieser Prozesse, und die anderen Autoren zeigen die Ergebnisse ihrer Untersuchungen über die Effektivität der Revitalisierungsstrategien, die in den letzten 20 Jahren in den Städten dieser Region vollzogen wurden. Wegen der strukturellen Ähnlichkeit des Oberschlesischen Industriegebietes und des Ruhrgebietes sind die in diesen Texten dargestellten Erörterungen von besonderer Bedeutung. Aus ihnen resultiert, daß obwohl in vielen Fällen die Effektivität

der durch die einzelnen Städte unternommenen Revitalisierungsaktivitäten starke Zweifel aufwerfen könnten (zum Beispiel in Bezug auf die Möglichkeit der Bildung neuer Arbeitsplätze für die gekündigten Arbeiter), könnte das Aufgeben dieser Aktivitäten zur vollen Degradierung und zum endgültigen Fall führen.

Eine kritische Erörterung der englischen Erfahrungen auf dem Gebiet der Revitalisierungsprogramme alter Industriegebiete sind die Texte von D. Byrne und S. Kaczmarek. D. Byrne fußt auf den Beobachtungen der Restrukturalisierung zweier Gebiete der traditionellen Industrie – South Yorkshire und Tyne & Wear, und zeigt die negativen – seiner Meinung nach – Folgen der Revitalisierungsstrategien, die zur Beschleunigung der Deindustrialisierungsprozesse und zur Umwandlung alter Industriegebiete in Handels-Dienstleistungs-, Unterhaltungs-, und Kulturzentren wie auch in Gebiete der Luxuswohnungen führen. Die Realisierung derartiger Projekte – meint Byrne – führt zur Vertiefung der Prozesse der gesellschafts-räumlichen Teilung der Städte und zugleich zur Festigung der Randstellung der ökonomisch schwächsten, weniger qualifizierten Gesellschaftsgruppen. Kritische Bemerkungen über ähnliche Beispiele der gesellschaftlichen und räumlichen Revitalisierung alter Industriestädte in Großbritannien macht auch in seinem Aufsatz S. Kaczmarek, indem er zum Schluß die Meinung über die Notwendigkeit der integrierten Lösung dieses Problems äußert.

Eine andere Sicht der gesellschaftlichen Probleme, die die ökonomische Restrukturalisierung der alten Industriegebiete begleiten, ist im Aufsatz von L. Morris zu finden. Es ist ein umfangreicher Bericht über die von der Verfasserin im ehemaligen Zentrum der Werftindustrie Hartlepool (Nord-West England) geführten Untersuchungen. L. Morris weist auf die Bedeutung der informellen gesellschaftlichen Beziehungen (Familie, Freunde, Bekannte) für die Gestaltung individueller und familienbezogener Anpassungsstrategien im Bereich der Änderungen auf dem Arbeitsmarkt hin. Die Verfasserin stellt unter anderem fest, daß gerade diese informellen gesellschaftlichen Beziehungen außer anderen objektiveren Faktoren wie: Qualifikationen, Lösungen im Bereich der Gesellschaftspolitik, die Lage auf dem Arbeitsmarkt, besonderen Einfluß auf die Effektivität der Abschaffung der Arbeitslosigkeit haben.

In den folgenden vier Aufsätzen werden erneut die Probleme der sich dem Fall neigenden Bergbaugebiete dargestellt. V. Mansourov und M. Chernysh zeigen die dramatische Lage auf dem Gebiet Workuta und dem Küstengebiet, wo die Bergleute seit vielen Monaten keinen Lohn für ihre Arbeit bekommen. Das Ausmaß und die Intensität der Probleme der sich dem Fall neigenden Kohlenindustrie sind so groß, daß sich die Lokalregierungen, die Gewerkschaften und die Staatausschüsse damit keinen Rat mehr wissen. Die Verfasser sind der Meinung, daß eine Restrukturalisierung, die sich auf die Schließung der Gruben begrenzt, zu gesellschaftlichen Unruhen führt.

Im Aufsatz von K. Wódz wurden die Ergebnisse der Untersuchungen der in den Gruben der Wojewodschaft Katowice angestellten Bergleute über ihre Ängste und die voraussichtlichen Reaktionen auf die Veränderungen, die durch die Prozesse der ökonomischen Restrukturalisierung hervorgerufen werden, analysiert. Die Verfasserin zeigt ein mentales Bild der untersuchten Berufsgruppe und zeigt ihre inneren

Differenzierungen, die aus den kulturellen Unterschieden resultieren, die wiederum mit der regionellen Abstammung der Befragten verbunden ist. In Anlehnung an die Ergebnisse der eigenen und fremden soziologischen Untersuchungen, die in den letzten Jahren in der Wojewodschaft Katowice durchgeführt wurden, stellt A. Cybula fest, daß die Unternehmungsbereitschaft – als Grundlage für den ökonomischen Erfolg unter Bedingungen der Marktwirtschaft – bei einer relativ kleinen Gruppe der Untersuchten auftritt; er meint auch, daß weitere Veränderungen auf diesem Gebiet eine tiefgreifende Reform des Bildungssystems, das weiterhin durch die Berufsschulen beherrscht wird, erfordern. Ein Kommentar zu den in den Texten von K. Wódz und A. Cybula dargestellten Ergebnissen der empirischen Untersuchungen sind die Überlegungen über die Bedeutung des gesellschaftlichen Kapitals in den Prozessen der Anpassung an die Systemveränderungen in der Wojewodschaft Katowice, die von A. Cybula und M. S. Szczepański dargestellt wurden.

Die Armut als Folge der Deindustrialisierungsprozesse und Ergebnis der allgemeinen Systemveränderungen in den Ländern Mittel- und Osteuropas sind das Thema, das W. Warzywoda-Kruszyńska und J. Grotowska-Leder wie auch J. Szalai erörtern. Das erste Thema illustrieren die Ergebnisse der Untersuchungen über die räumliche Konzentration der Armut, die von der Verfasserin in der zweitgrößten Industriestadt Polens – Łódź – durchgeführt wurden. Die empirische Grundlage für das zweite Thema bildeten die Beobachtungen der gesellschafts – ökonomischen Trends, die in den Ländern des ehemaligen Ostblocks auftreten und in diesen Ländern vorherrschen, und der Art und Weise – der Meinung von J. Szalai nach nicht immer korrekten – Erklärung der Ursachen der wachsenden Armut und der vorgeschlagenen Vorbeugungsstrategien.

Den Band schließt der Text von E. Laiferová und J. Bunčák, der den Rahmen des Symposiums ein wenig sprengt und die Differenzierungsprozesse der slowakischen Gesellschaft und seinen Einfluß auf die gesellschaftliche Desintegration und Reintegration in diesem Land analysiert.

Als Veranstalter dieses Symposiums bin ich mir dessen bewußt, daß die im Band festgehaltenen Referate die Atmosphäre dieses Treffens, sein Niveau und die Qualität der Diskussionen während der Tagung und am Rande nicht im geringsten widerspiegelt. Dafür möchte ich mich bei allen Referenten und Diskutanten herzlich bedanken und ich hoffe, daß dieser Band ein nächster Schritt im Austausch der Erfahrungen, Untersuchungen und Reflexionen über die Gegenwart und die Zukunft der alten Industriegebiete im vereinigten Europa bilden wird.

Kazimiera Wódz

Spoleczne aspekty rekonstrukcji starych regionów przemysłowych w Europie

Streszczenie

Pod hasłem „Śląsk – Polska – Europa. Zmieniające się społeczeństwo w perspektywie lokalnej i globalnej” obradował we wrześniu 1997 roku w Katowicach X Ogólnopolski Zjazd Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Niniejszy tom zawiera teksty referatów wygłoszonych w ramach jednego z sympozjów zjazdowych, poświęconego społecznym aspektom rekonstrukcji starych regionów przemysłowych w Europie.

Województwo katowickie, a ściślej biorąc Górnośląski Okręg Przemysłowy, stanowi typowy przykład starego regionu przemysłowego, którego przyszłość rysuje się w czarnych barwach. Prędzej czy później wymagania globalnego rynku wymuszą tu zasadnicze przekształcenia strukturalne. Ich przebieg w dużej mierze będzie zależał od tego, w jaki sposób zostaną rozłożone społeczne koszty tych przekształceń, ale także od tego, czy i w jakim zakresie uda się zachęcić do współpracy w poszukiwaniach wspólnych rozwiązań sektor publiczny i prywatny. Taki generalny wniosek wypływa z dyskusji toczonej w trakcie dwudniowych obrad w Katowicach. Zaproszeni do udziału w sympozjum specjaliści, reprezentujący obie części jednoczącej się Europy, mieli okazję zaprezentować wyniki swoich badań dotyczących starych regionów przemysłowych, poprzedzonych często – w wypadku przedstawicieli Europy Wschodniej – ogólną refleksją na temat dokonujących się obecnie w ich krajach przekształceń ustrojowych.

Tom otwiera tekst Jiří Musila poświęcony obecnym przekształceniom strukturalnym tradycyjnych regionów przemysłowych Republiki Czeskiej. Cennym uzupełnieniem i uszczegółowieniem rozważań J. Musila jest przedstawiona przez T. Sirovátkę wnikliwa analiza segmentacji rynku pracy w Republice Czeskiej, a także czynników decydujących o marginalizacji nisko wykwalifikowanej siły roboczej na lokalnych rynkach pracy. Trzy kolejne opracowania – przygotowane przez badaczy niemieckich – W. Strubelta, Th. Rommelspachera oraz J. Friedrichsa i R. Küppersa ukazują złożony i niejednoznaczny w swej wymowie obraz przekształceń strukturalnych starych regionów przemysłowych w starych i nowych landach zjednoczonych Niemiec. Ze względu na strukturalne podobieństwo Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego i Zagłębia Ruhry refleksje przedstawione w tych tekstach mają szczególną wymowę. Wynika z nich między innymi, że choć w wielu wypadkach można mieć poważne wątpliwości co do efektywności działań rewitalizacyjnych, podejmowanych przez poszczególne miasta (na przykład w odniesieniu do możliwości tworzenia nowych miejsc pracy dla zwalnianych z niej robotników) – to zaniechanie tych działań mogłoby doprowadzić do ich całkowitej degradacji i upadku.

Krytyczne spojrzenie na doświadczenia brytyjskie w dziedzinie programów rewitalizacji starych regionów przemysłowych przynoszą teksty D. Byrne'a i S. Kaczmarek. Jeszcze inne spojrzenie na społeczne problemy towarzyszące procesom restrukturyzacji ekonomicznej starych regionów przemysłowych w Wielkiej Brytanii przedstawiono w artykule L. Morris. Autorka zwraca uwagę na znaczenie nieformalnych relacji społecznych (rodzinnych, przyjacielskich, koleżeńskich) w kształtowaniu indywidualnych, rodzinnych strategii przystosowawczych do strukturalnych zmian na rynku pracy. W kolejnych czterech artykułach powracają problemy upadających regionów górniczych. V. Mansourov i M. Chernysh przedstawiają dramatyczny obraz sytuacji w rejonie Workuty i Przymorza, gdzie górnicy od wielu miesięcy nie otrzymują wypłat za swoją pracę. W opracowaniu K. Wódcz zaprezentowano obszerne wyniki

badań wśród górników zatrudnionych w kopalniach województwa katowickiego, dotyczących ich obaw i przewidywanych reakcji na zmiany wywołane procesami restrukturyzacji ekonomicznej.

A. Cybula, opierając się na wynikach własnych oraz cudzych badań socjologicznych, prowadzonych w ostatnich latach w województwie katowickim, wypowiada się sceptycznie o występowaniu wśród mieszkańców tego regionu postaw przedsiębiorczości oraz stwierdza, że dalsze zmiany w tej dziedzinie wymagałyby zasadniczej przebudowy systemu kształcenia, zdominowanego nadal przez szkolnictwo zawodowe. Swoistym komentarzem do przedstawionych w tekstach K. Wódz i A. Cybuli wyników badań empirycznych są refleksje nad znaczeniem kapitału społecznego w procesach adaptacji do zmian systemowych w województwie katowickim – przedstawione przez A. Cybulę i M. S. Szczepańskiego.

Ubóstwo jako skutek procesów deindustrializacji oraz efekt ogólnych przeobrażeń systemowych w krajach Europy Centralnej i Wschodniej to temat podejmowany przez W. Warzywodę-Kruszyńską i J. Grotowską-Leder oraz J. Szalai. Tom zamyka wychodzący nieco poza obszar tematyczny symposium tekst E. Laiferovej i J. Bunčáka, poświęcony analizie procesów różnicowania się społeczeństwa słowackiego oraz ich wpływu na procesy dezintegracji i reintegracji społecznej w tym kraju.

Jako organizatorka spotkania składam wszystkim uczestnikom serdeczne podziękowania za przygotowanie referatów z nadzieją, że obecny tom będzie kolejnym krokiem na drodze ku wymianie doświadczeń badawczych i refleksji nad dniem dzisiejszym i przyszłością starych regionów przemysłowych zjednoczonej Europy.

Kazimiera Wódz

Die gesellschaftliche Aspekte der Rekonstruktion der alten Industriegebiete in Europa

Zusammenfassung

Im September 1997 tagte in Katowice unter dem Motto "Schlesien – Polen – Europa. Die sich verändernde Gesellschaft aus der lokalen und globalen Perspektive" die 10. Polnische Konferenz der Polnischen Soziologischen Gesellschaft. Der vorliegende Band beinhaltet die Texte der im Rahmen eines der Tagungssymposien gehaltenen Referate, die die gesellschaftlichen Aspekte der Rekonstruktion der alten Industriegebiete in Europa betreffen.

Die Wojewodschaft Katowice, und genauer genommen das Oberschlesische Industriegebiet (GOP) ist Beispiel für ein typisches altes Industriegebiet, dessen Zukunft sich nicht als optimistisch bezeichnen läßt. Früher oder später erzwingen die Erfordernisse eines globalen Marktes grundsätzliche strukturelle Umwandlungen. Ihr Verlauf wird im großen Maße davon abhängen, wie die gesellschaftlichen Kosten dieser Umwandlungen verteilt werden, und auch davon, ob und inwiefern es gelingt, die staatlichen und die privaten Unternehmer zu bewegen, gemeinsame Lösungen zu finden. Das ist die Schlußfolgerung der während der zwei Symposiumstage in Katowice geführten Diskussion. Die zur Teilnahme an dem Symposium eingeladenen Fachleute aus beiden Teilen des sich vereinigenden Europas hatten die Gelegenheit die Ergebnisse ihrer Forschungen über die alten Industriegebiete darzustellen; den Referaten gingen sehr oft – im Falle der Vertreter Osteuropas – allgemeine Überlegungen über die sich gegenwärtig in ihren Ländern vollziehenden Systemumwandlungen voraus.

Den Band leitet der Text von Jiří Musil ein, über die aktuellen strukturellen Umwandlungen der traditionellen Industriegebiete der Tschechischen Republik. Eine wertvolle Ergänzung und Detaillierung der Erörterungen von J. Musil ist die von T. Sirovátka dargestellte präzise Analyse der Segmentierung des Arbeitsmarktes in der Tschechischen Republik und in den Regionen der traditionellen Industrie wie auch der Faktoren, die über die Marginalisierung der nichtqualifizierten Arbeitskräfte auf dem lokalen Arbeitsmarkt entscheiden. Die drei nächsten Referate wurden von deutschen Forschern, W. Strubelt und Th. Rommelspacher und J. Friedrichs und R. Küppers vorbereitet wurde, zeigen das komplizierte und in seiner Wirkung nicht eindeutige Bild der strukturellen Umwandlungen der alten Industriegebiete in den neuen und alten Ländern des vereinigten Deutschlands.

Wegen der strukturellen Ähnlichkeit des Oberschlesischen Industriegebietes und des Ruhrgebietes sind die in diesen Texten dargestellten Erörterungen von besonderer Bedeutung. Aus ihnen resultiert unter anderem, daß obwohl in vielen Fällen die Effektivität der durch die einzelnen Städte unternommenen Revitalisierungsaktivitäten starke Zweifel aufwerfen könnten (zum Beispiel in Bezug auf die Möglichkeit der Bildung neuer Arbeitsplätze für die gekündigten Arbeiter), könnte das Aufgeben dieser Aktivitäten zur vollen Degradierung und zum endgültigen Fall führen.

Eine kritische Erörterung der englischen Erfahrungen auf dem Gebiet der Revitalisierungsprogramme alter Industriegebiete sind die Texte von D. Byrne und S. Kaczmarek. Eine andere Sicht der gesellschaftlichen Probleme, die die ökonomische Restrukturalisierung der alten Industriegebiete begleiten, ist im Aufsatz von L. Morris zu finden. Die Verfasserin weist auf die Bedeutung der informellen gesellschaftlichen Beziehungen (Familie, Freunde, Bekannte) für die Gestaltung individueller und familienbezogener Anpassungsstrategien im Bereich der Änderungen auf dem Arbeitsmarkt hin. In den folgenden vier Aufsätzen werden erneut die Probleme der sich dem Fall neigenden Bergbaugebiete dargestellt. V.

Mansourov und M. Chernysh zeigen die dramatische Lage auf dem Gebiet Workuta und dem Küstengebiet, wo die Bergleute seit vielen Monaten keinen Lohn für ihre Arbeit bekommen. Im Aufsatz von K. Wódz wurden die Ergebnisse der Untersuchungen der in den Gruben der Wojewodschaft Katowice angestellten Bergleute über ihre Ängste und die voraussichtlichen Reaktionen auf die Veränderungen, die durch die Prozesse der ökonomischen Restrukturalisierung hervorgerufen werden, analysiert.

In Anlehnung an die Ergebnisse der eigenen und fremden soziologischen Untersuchungen, die in den letzten Jahren in der Wojewodschaft Katowice durchgeführt wurden, stellt A. Cybula skeptisch fest, daß die Unternehmungsbereitschaft – als Grundlage für den ökonomischen Erfolg unter Bedingungen der Marktwirtschaft – bei einer relativ kleinen Gruppe der Untersuchten auftritt; er meint auch, daß weitere Veränderungen auf diesem Gebiet eine tiefgreifende Reform des Bildungssystems, das weiterhin durch die Berufsschulen beherrscht wird, erfordern. Ein Kommentar zu den in den Texten von K. Wódz und A. Cybula dargestellten Ergebnissen der empirischen Untersuchungen sind die Überlegungen über die Bedeutung des gesellschaftlichen Kapitals in den Prozessen der Anpassung an die Systemveränderungen in der Wojewodschaft Katowice, die von A. Cybula und M. S. Szczepański dargestellt wurden.

Die Armut als Folge der Deindustrialisierungsprozesse und Ergebnis der allgemeinen Systemveränderungen in den Ländern Mittel- und Osteuropas sind das Thema, das W. Warzywoda-Kruszyńska und J. Grotowska-Leder wie auch J. Szalai erörtern. Den Band schließt der Text von E. Laiferová und J. Bunčák, der den Rahmen des Symposiums ein wenig sprengt und die Differenzierungsprozesse der slowakischen Gesellschaft und seinen Einfluß auf die gesellschaftliche Desintegration und Reintegration in diesem Land analysiert.

Als Veranstalter dieses Treffens möchte ich bei allen Teilnehmer herzlich bedanken für die Vorbereitung der Referate und ich hoffe, daß der vorliegende Band ein nächster Schritt im Austausch der Erfahrungen, Untersuchungen und Reflexionen über die Gegenwart und die Zukunft der alten Industriegebiete im vereinigten Europa bilden wird.

Kazimiera Wódz

Sociological books published in English by the University of Silesia Press – still available

Dilemmas of Regionalism and the Region of Dilemmas: The Case of Upper Silesia.
Ed. Marek S. Szczepański. Katowice 1993

Sociological Essays. Ed. Władysław Jacher. Katowice 1993

Region and Regionalism: Culture and Social Order. Ed. Wojciech Świątkiewicz.
Katowice 1995

The Problems of Ecological Awareness. Ed. Jacek Wódz. Katowice 1995

Ethnic Minorities and Ethnic Majority: Sociological Studies of Ethnic Relations in Poland. Ed. Marek S. Szczepański. Katowice 1997

Sociological Essays. Part Two. Ed. Władysław Jacher. Katowice 1997

Problems of the History of Sociology and Sociological Theory. Ed. Tadeusz Banaszczyk.
Katowice 1998

Distribution by

in foreign currency

– CHZ Ars Polona, P.O. Box 1001, 00-950 Warsaw, Poland

in Polish zlotys

– The University of Silesia Press Bookshop, Bankowa Street 12, 40-007 Katowice,
tel. 582-441, ext. 1172, 1860, opening hours 9.00 a.m. – 3.00 p.m. (Mon. – Fri.),
9.00 a.m. – 1.00 p.m. (Sat.)

– The University of Silesia Press Office, Bankowa Street 12B, 40-007 Katowice,
tel. (032) 596-915, fax (032) 599-605, 586-895 – **Mail-Order Sale**

www.us.edu.pl/universytet/wydawnictwo
e-mail wydawus@us.edu.pl

On the cover
Reproduction of the painting of the Silesian naive
artist **Paweł Wróbel** (1979) from the private collection
of **Kazimiera and Jacek Wódz**

Executive Editor
Jerzy Stencel

Technical Editor
Halina Kramarz

Proof-reader
Violetta Tomala-Kania

Copyright © 1998 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
All rights reserved

ISSN 0208-6336
ISBN 83-226-0826-X

Published by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

First impression. Edition: 250 + 50 copies.
Printed sheets: 15.75. Publishing sheets: 20.0.
Passed to the Printing House in September 1998.
Signed for printing in December 1998.
Price zł 14,-

Printed by
Centrum Usług Drukarskich. Henryk Miler
ul. Katowicka 107, 41-500 Chorzów